

POETSKA TEOLOGIJA u »Rimskom triptihu« Ivana Pavla II

Uvod

Temeljnu tvrdnju teološke antropologije, da je čovjek slika Božja i da je tijekom svoga postojanja u neprestanom odnosu prema svome Stvoritelju, osim dogmatskim i svetopisamskim postavkama, moguće je izreći i poetskom riječi. *Rimski triptih* odraz je takve sinteze, a potpisao ga je Ivan Pavao II., filozof, teolog i zaljubljenik u riječ koja za njega postaje *otajstvo*. U njegovu se pjesništvu otkriva ljubav prema riječi usađena u rodnoj Poljskoj za vrijeme mladosti i studija na Jagelonskom sveučilištu, potom se obogaćuje filozofskim i teološkim spoznajama, a svoju puninu nalazi u susretu stvorenoga i Stvoritelja.

Michelangelo: Stvaranje čovjeka — Sikstinska kapela

Rimski triptih kroz tri dijela prikazuje mističnost i predanje molitvi samog autora, a do sada su za ovo djelo ponuđena dva hermeneutska ključa, dva puta koja pokušavaju doprijeti do misli vodilje Ivana Pavla II. Ovaj tekst pokušaj je otkrivanja i trećega pristupa odabranim teološko-antropološkim temama iz *Rimskog triptiha* u čijem središtu stoji dar Života i životvornost kao odlika stvorenoga svijeta, osobito čovjeka. I dok se u *Rimskom triptihu* izmjenjuju slike traženja životnoga smisla, meditacije nad Knjigom Postanka i susret s praocem vjere, središnja poruka ostaje sveprisutna — Božja objava u Riječi, Utjelovljenje Božje u Isusu Kristu koji stoji na početku svega, po kojem je sve postalo i s kojim će sve završiti.

Poetska teologija Ivana Pavla II.

Poetska teologija Karola Wojtyła, Ivana Pavla II., svoje ishodište ima u ljubavi prema pisanoj riječi. Ona se razvijala i rasla kroz njegov životni put prolazeći kroz iskustvo radnika i supatnika u povijesnoj tragediji domovine Poljske do susreta sa svetopisamskim izričajima nad kojima meditira u *Rimskom triptihu*. Bez obzira na različitost životnih iskustava što ih je u sebi otkrivala, pisana riječ Karola Wojtyła uvijek je bilježila istine o čovjeku i stvorenome svijetu te ostvarivala misiju tražiteljice Stvoritelja u raznolikosti bića i ostvarenosti bitka. Tek mali pogled u povijest pjesništva Karola Wojtyła opravdava takvu tvrdnju:

»Slušaj, kad udarce čekića ravnomjerne i toliko svoje prenosim u nutrinu ljudi da istražim snagu udaraca. Slušaj, električna struja kamenitu presijeca rijeku, a u meni se javlja misao, iz dana u dan raste: da sva se veličina tog rada u nutrini čovjeka domi...«
(Kamenolom, 1940.)¹

* * * * *

»O Gospode, misli mojoj oprosti što još te ne ljubi dosta,
a ljubavi mojoj, o Gospode, što tako strašno misao ište,
te s misli hladnih poput vira bez tebe ostah,
a ognjištem me što plamsa grije.
Al' primi, Gospode, tu fascinaciju što iz srca kreće
kao što potok iz izvora svoga navire —
znak, da je tu negdje početak punina —

¹ Materijal nastao u Kamenolomu 1940. citiran prema: IVAN PAVAO II., *Dar i otajstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996., str. 12.

I ne odbacuj, o Gospode, čak ni hladno udivljenje
 što ćeš ga nasitit jednom, vatrom pravoga vina —
 I ne odbacuj, Gospode, udivljenje moje
 koje je za Tebe ničim, jer Ti si u Sebi Čitav,
 ali je za mene ovoga časa ono najpreče,
 maticom koja obale širi, prije no što bezmjernim oceanima čežnju
 svoju izreče.«
 (dio pjesme o Neiscrpnom suncu)²

Uz svesrdan istraživački rad na području filozofije, etike i teologije, ljubav prema pisanoj riječi, kako sam više puta ističe, u njega je utkala njegova poljska filologija i studij na Jagelonskom sveučilištu (1938.-1939.).³ Riječ je za njega ulazak u *otajstvo samoga Boga*. Definirajući je, daje joj osobnost i govori o njenom nastajanju i trajanju smještajući je na povijesnu pozornicu ljudskog života i u duhovno iskustvo čovjeka: »U konačnici, ona upućuje na *neistraživo otajstvo samog Boga*. Razotkrivajući riječ preko književnih i jezičnih studija, morao sam se približiti otajstvu Riječi, one Riječi koju svaki dan izgovaramo u molitvi zvanoj *Angelus*.«⁴ Stoga je razumljivo da *Rimski triptih*, sve od stvaranja do svršetka svijeta, od prapovijesti do vječnosti u Stvoritelju, upućuje na Riječ kojom je sve stvoreno, na Isusa Krista, sliku Boga koji je svojim utjelovljenjem pokazao jednostavnost i jedinstvenost, dodirljivost i darovanost svoje ljubavi stvorenju — čovjeku. Sjedinjenje čovjeka i Boga u Isusu Kristu po sebi je tajna: »Iz te tajne rađa se novi čovjek koji je pozvan da bude dionikom Božjega života, nanovo stvoren u Kristu za puninu milosti i istine... Taj život koji je Otac obećao i ponudio svakom čovjeku u Isusu Kristu, njegovom vječnom i jedinom Sinu, jest konačno ispunjenje čovjekova poziva.«⁵

Poetska teologija kroz *Rimski triptih*

Rimski triptih predstavlja pjesnička razmatranja Ivana Pavla II. Sastoji se od tri dijela, kao tri ploče triptiha čiji je sadržaj nadahnut iskustvom molitelja i molitvenog hodočasnika na izvorište koje — objavljujući

² Karol WOJTYLA, *Poezija, drame, eseji*, Globus, Zagreb, 1984., str. 36.

³ Zbog Drugog svjetskog rata, uspio je završiti samo prvu godinu studija na Filozofskom fakultetu Jagelonskog sveučilišta. Usp. IVAN PAVAO II., *Dar i otajstvo*, str. 10. - 11.

⁴ *Isto*, str. 11.

⁵ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis. Otkupitelj čovjeka*, Dokumenti 56, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997., br. 55.

početak — upućuje na cilj.⁶ »Ovo je zapis koji na predivan način, iz pera Petra naših dana, progovara o tome što je čovjek, vraćajući nas na istinsko otajstvo, da bismo — ljubeći — shvatili Stvaranje i da se na putu ne bismo izgubili.«⁷ U *Rimskom triptihu* spajaju se poezija i teologija, mistika i filozofija. »Okosnica kompozicija Wojtyle 'pjesnika' točno se podudara s okosnicom Wojtyle 'filozofa' i Wojtyle 'teologa'. Ta se okosnica sastoji od poimanja čovjeka, ne samo i ne toliko u njegovoj zemaljskoj i vremenitoj dimenziji, već i u — i to nadasve — njegovu metafizičkome podrijetlu te u njegovome eshatološkome cilju, sa složenom i zamršenom dinamikom koja sve to u sebi sadrži.«⁸

U Ivanu Pavlu II. kroz *Rimski triptih* otkrivamo spoj mislioca i vizionara, što posebno dokazuje i promišljanje nad Knjigom Postanka. Uvjerljivošću i mirom koji karakteriziraju ispisanu riječ, čitatelju se otvara obzorje mistike kroz koju autor prolazi.⁹ Sva tri dijela prožeta su viđenjem i čuđenjem, što je u filozofskom smislu blisko Platonu i Aristotelu čija se filozofija rađa upravo iz čuđenja i divljenja.

Autor pogovora citira Papino djelo *Osoba i čin* u kojem Papa o čuđenju i čovjeku piše: »Čuđenje kao funkcija intelekta očituje se u nizu pitanja, a zatim u nizu odgovora ili rješenja. Na taj se način ne samo odvija proces razmišljanja o čovjeku, nego se zadovoljava i stanovitu zahtjevnost ljudskoga življenja. Čovjek ne može izgubiti njemu vlastito mjesto u svijetu koji je sam oblikovao.«¹⁰ »Wojtyla u sebi — u različitoj mjeri — sjedinjuje tri velike duhovne sile uz pomoć kojih je čovjek oduvijek tražio istinu: 'umjetnost', 'filozofiju', 'vjeru i razum'.«¹¹

⁶ Usp. Josip BOZANIĆ, *Papin Rimski i Hrvatski triptih, Predgovor hrvatskom izdanju*, u: *Rimski triptih*, str. 5.; Kardinal Bozanić ovaj predgovor je pisao »ispunjen radošću i zahvalnošću što je papa Ivan Pavao II., osim rimskog triptiha, na stranice života vjernika i cijeloga hrvatskog naroda ispisao triptih svojih pohoda Hrvatskoj.« *Isto*, str. 6.; Naime, objavljivanje ovoga djela nastalo je u godini trećega pastoralnog pohoda Ivana Pavla II. Hrvatskoj, 2003. »Na triptihu je ispružena ruka utjehe i jasna riječ Evandjelja nad srušenim crkvama i ranjenim dušama, nad umorom prognanika i hrabrošću vojnika, nad raspjevanim mnoštvom oko oltara i nad siromasima koji su s ljubavlju pronašli snagu i pomoć. Na triptihu je uzajamna privrženost koja je bezbroj puta rodila uzajamnu molitvu.« *Isto*, str. 7.

⁷ *Isto*.

⁸ Giovanni REALE, *Pogovor talijanskom izdanju*, u: *Rimski triptih*, str. 42-43.

⁹ Mističnost nije karakteristika Ivana Pavla II. samo u *Rimskom triptihu*. Iz više njegovih djela isijava mistika uronjena u samo Otajstvo Božje: »Da Bog, koji se utjelovio u Isusu Kristu, živi, djeluje, objavljuje svemu svijetu svoju ljubav, Karol Wojtyla na neki način to osjeća, dodiruje, iskušava, kao svaki mistik koji je već dostigao očevidnost.« IVAN PAVAO II., *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb, 1994., str. 19.

¹⁰ Giovanni REALE, *Isto*, str. 46 (Knjigu *Osoba i čin* citira prema Libreria Editrice Vaticana 1992., str. 44.)

¹¹ *Isto*, str. 48.

Za ovo pjesničko djelo Ivana Pavla II. postoje, za sada objavljena, dva hermeneutska ključa. Giovanni Reale u pogovoru talijanskom izdanju zastaje na viđenju satkanom od divljenja i čuđenja. Ivan Šaško nudi drugi pristup, pogled s praga na *Rimski triptih* videći u svakome od tri dijela poveznicu — iskustvo praga, što je prikazano već i samom naslovnicom knjige na kojoj se nalazi skica nedovršenih vrata koja »moraju ostati nedovršena ako se želi ući u Papinu poeziju.«¹²

Međutim, čitanju *Rimskoga triptiha* u svjetlu poetske teologije usuđujem se ponuditi i treći hermeneutski ključ koji se temelji na daru i darovanosti, čime ulazimo u bit teološke antropologije i čovjeka kao slike Božje. Stoga je *Rimski triptih* djelo o čovjeku i njegovu Stvoritelju, riječ o Riječi koja postaje riječ o Bogu.

1. Potok¹³

Prvi dio *Rimskoga triptiha*, poput Knjige Postanka, započinje vizijom stvaranja svijeta. Ivan Pavao II. otvara pogled u tišinu kojom dominira silina vodâ i Duh, Ruah. Duh Božji što lebdi nad vodama (usp. Post 1,2), svojom životvornošću zrcali se u površini vodâ prenoseći im tu osobinu. Taj odnos ostvaruje se kroz mir nad kojim nastaje prvo čuđenje čovjeka uronjenoga u dar stvaranja. Duh koji je od početka lebдио nad vodama, dao im je postavke života koje nezaobilazno upućuju na Životvorca, što prvi dio *Rimskoga triptiha* potvrđuje *Čuđenjem*, kako je i naslovljena prva cjelina meditacije nad potokom. »Potok jest neka vrsta kratke lirske uvertire koja nuka na razmišljanje o tajni prolaznosti cijele prirode, svijeta i čovjeka.«¹⁴ A promišljajući tu prolaznost moguće je doći do njezinoga Početka i konačnoga Cilja.

Već u tom prvom susretu *Potoka* i životvorne Riječi, Ivan Pavao II. otkriva njihove sličnosti. Oboje imaju izvor, što dotiču mijenjaju, oblikuju, zahvaćaju sve što ih okružuje, donose život i idu svome cilju. Susreću se *Riječ* i *Potok*, a govore šutnjom. Za mistika i ta je šutnja rječita. Ona koristi slike i pojave, ne zapisuje slova. Njene su riječi stvoreni svijet, a autor sam Stvoritelj. Ne znamo što je u Ivanu Pavlu II. izazvalo »žed za razmatranjem o Bogu sred gorske tišine i osluškivanja tajanstvena šapta

¹² Ivan ŠAŠKO, *Triptih u viđenju Pape na tri praga*, u: *Glas Koncila* (2004), br. 1, str. 11.; »U Papinim stihovima izranja i zbilja praga kojim je čovjeku dopušteno zakoračiti u predvorje Neba i predvorje Božjega svijeta. *Imago Dei* tako se pretače u *limen Dei*.« *Isto*. (*Slika Božja* pretače se u *prag Božji*. Šaško u komentaru ide i korak dalje nazivajući Isusa Krista tim Božjim pragom.)

¹³ Prvi dio *Rimskoga triptiha* ima dvije cjeline: 1. Potok, 2. Izvor

¹⁴ Marek SKWARNICKI, *Pogovor izvorniku*, u: *Rimski triptih*, str. 40.

potoka. Dogodilo se to možda u Alpama. Ili u vrijeme hodočasničkih pohoda poljskim gorama?¹⁵ On stvoreno pita o njegovu Stvoritelju: »Što mi pripovijedaš, potoče gorski?¹⁶ a kroz oslušivanje njegova toka, nalazi sličnosti čovjeka i prirode. Postojanje i prolaznost vlastitosti su stvorenja, pa time i čovjeka i potoka. Razliku, pak, autor naznačuje kroz čuđenje, svojstvo razumskoga bića. Čuđenje predstavlja prag na kojem ljudsko biće pokazuje moć zastajanja, promišljanja, traženja, zaključivanja. Na tom pragu Ivan Pavao II. prisjeća se Adama, prvoga čovjeka koji je, zasigurno, zastajao pred ljepotama stvorenoga svijeta, u prvom susretu s prirodom — obroncima planina, potocima, drvećem, mirom. Bit čuđenja je promišljanje i traženje smisla, refleksija nad određenom stvarnošću, put ka izvoru na kojem se ostvaruje susret s Uzrokom postojanja, susret s Riječi po kojoj je sve stvoreno.

Put do izvora, međutim, ide uzvodno, jer samo kretanje »protiv struje omogućuje otkrivanje istine.«¹⁷ Svojevrsan put unatrag omogućuje dolazak na početak svega. Taj se početak otkriva u prvom viđenju, s kojim se suočio i prvi čovjek.

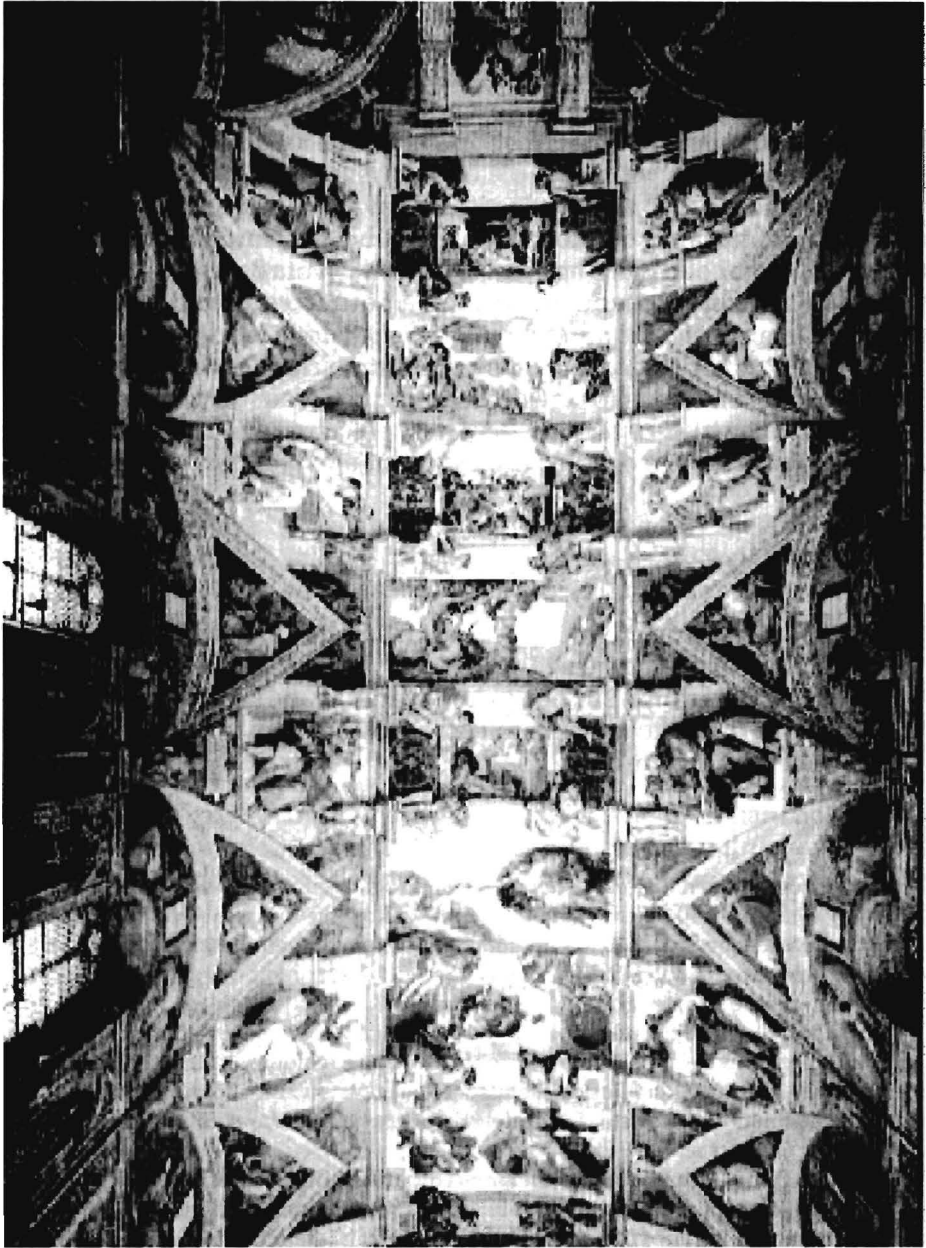
Na *Izvoru*, na kojem se ide protiv struje, ponovno govor tišine. »Samo u tišini čovjek uspijeva oslušivati glas Božji koji ga uistinu oslobađa.«¹⁸ Koristeći samo dva osjetila, osjetilo sluha i vida, Ivan Pavao II. na tom *Izvoru* otkriva temeljnu istinu koju o svome Stvoritelju govori stvoreno. Bog, naime, progovara kroz šutnju. U tišini oslušuje tajnu — izvor, život, početak, stvaranje. I postavlja pitanje o *tajni početka*, tajni dostupnoj svakom vremenu, tajni koja se otkriva postojanjem. Božja riječ o početku zapisana je u svakoj kapi vode s *Izvora*. Bog je život. I voda je život. Nije li u njoj, upravo po životvornosti, on kao njen Stvoritelj, ostavio svoj potpis? I nije li upravo Život odgovor na pitanje što se nalazi u *Izvoru*, što je na Početku? Sveto pismo ovu pretpostavku potvrđuje riječima: »U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga — i Riječ bijaše Bog... Sve je po njoj postalo i ništa što je postalo nije bez nje postalo. U njoj bijaše život i život bijaše svjetlo ljudima...« (Iv 1,1-4).

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*, str. 11.

¹⁷ Ivan ŠAŠKO, *isto*.

¹⁸ U molitvi Angelusa papa Ivan Pavao II. 11. srpnja 2004. govorio je o odmoru i tišini kao *Vremenu za oslušivanje glasa Božjega*. Njegova meditacija za tu nedjelju nastala je u Valle d' Aosti: »U ovoj oazi mira, pred čudesnom predstavom prirode, jednostavnije se doživljava kolika je korist tišine, toga danas sve rjeđeg dobra. Mnogstvo prilika međusobnih odnosa i stjecanja informacija što ih pruža suvremeno društvo, ponekad prijete da oduzmu vrijeme potrebno čovjeku da se sabere, do mjere da onesposobljavaju osobe za bilo kakvo promišljanje i molitvu.« IVAN PAVAO II., *Vrijeme za oslušivanje glasa Božjeg*, www.ika.hr od 12. 7. 2004.

Michelangelo: Sikstinska kapela

Susret s početkom postojanja, kao odgovor na pitanje smisla, daje nam drugu božansku osobu, Sina, po kojem je sve stvoreno, a sve što je stvoreno ima u sebi dar života. Na *Izvoru* hodočasnik u molitvi, pjesnik i teolog Ivan Pavao II. ovu pretpostavku potvrđuje riječima:

»Dopusti mi usne uroniti u vodu s izvora, oćutjeti svježinu, svježinu životvornu.«¹⁹

Uronjenost u dar života vlastitost je svakoga ljudskog bića. No, tu istinu spoznaju samo oni koji su spremni ući u njenu tajnu koja se postupno i u tišini otkriva. Zagrljenost darom Života i njegova spoznatljivost, milost je koja dostupnom postaje na putu uzvodno od tijeka života, a tim putem prošao je i autor *Rimskoga triptiha* u prvom dijelu.

Istina o Životu, međutim, ne traži šutnju, iako se u njoj spoznaje. Dar je to koji nema smisao u svojoj osamljenosti, kao ni prvi čovjek. Život ima svoj nastavak u riječi, a riječ, kako pokazuje Ivan Pavao II., traži sliku. Teološki govoreći, Riječ traži svoje utjelovljenje.

2. Knjiga Postanka²⁰

Prvi Vidjelac koji stoji na početku drugoga dijela *Rimskoga triptiha* predstavlja Riječ kojom je sve stvoreno.²¹ To je Riječ koju susrećemo i na *Izvoru* i u Stvaranju, što potvrđuje Ivan Pavao II. već prvom rečenicom drugoga dijela koju preuzima iz Pavlove propovijedi na Aeropagu: »U Njemu živimo, mićemo se i jesmo« (Dj 17,28).²² Svjestan sve-

¹⁹ *Rimski triptih*, str. 13.

²⁰ Izbor ovoga citata u *Rimskom triptihu* traženje Boga izjednačuje s onim čega je i Pavao bio svjestan u Ateni kada je govorio o tome kako ga je moguće naći. Po uređenosti svega stvorenoga Stvoritelj se sam učinio dostupnim vjernim tražiteljima, jer »zbilja nije daleko ni od jednoga od nas« Dj 17,27.

²¹ Nakon restauriranja glavnog zida kapele 8. travnja 1994. Papa je o ovom Michelangelovom djelu rekao »da njegova slikarska vizija, ovjekovječena na zidovima, otvara bezgranične i posljednje horizonte kršćanske teologije, zadržavajući se na *alfi* i *omegi* — na Početku i Posljednjem sudu, na tajni stvaranja i povijesti stvorenja, usredotočujući se na Krista, Otkupitelja i Suca svijeta«. Marek SKWARNICKI, *isto*, str. 41.

²² Michelangelo Buonarroti rođen je u Firenci 6. ožujka 1475, a umro je u Rimu 18. veljače 1564. godine. Opisuju ga kao genija božanskog nadahnuća, nadljudske moći, koja je podarena malom broju rijetkih pojedinaca i koja djeluje preko njegove osobe. Umjetnost je za Michelangela bila stvaranje nove stvarnosti, slično božanskom stvaranju svijeta koji ne priznaje uzore. Osim *Davida*, skulpture visoke renesanse, koja predstavlja utjelovljenje cjelokupne Michelangelove umjetnosti, te preuređenja trga na vrhu kapitolskog brežuljka i dovršenja crkve Svetog Petra u Rimu, Michelangelo je stvorio remek-djelo slikarske vještine po kojem će biti prepoznatljiv

prisutnoga darovatelja Života, koji u Isusu Kristu postaje i život sam, Ivan Pavao II. s pravom ga naziva 'prostranstvom koje sve ogrće'. Sve što je zahvaćeno životom, tim uzvišenim Božjim darom, predstavlja Njega samoga. Stvoritelj je vezan uz tajnu Riječi koja predstavlja Njegovu neprestanu objavu. Rođena iz krila Očeva, Riječ je prva vidjelica života, a njeno poslanje je njegova objava, što je punina smisla Utjelovljenja Isusa Krista.

Podsjećanje na tajnu Riječi u drugom dijelu *Rimskoga triptiha* predstavlja određeno utvrđivanje u spoznatoj istini. Kao da se time autor želi vratiti na uranjanje u *Izvor* Riječi u prvom dijelu koje rađa izranjanjem u novoj spoznaji, novome viđenju. Time se prelazi prag tajne, prag nevidljivosti koja nestaje nakon uranjanja u Život i ulazi u povijest. Povijest, pak, piše svoju vidljivost, a njen prag Ivan Pavao II. prelazi na vratima Sikstinske kapele. Taj prijelaz nalik je izranjanju iz tajne i ulasku u konkretnost u kojoj između Početka i Svršetka stoji trajanje dostupno u susretu slike i riječi.

Na ovome mjestu spajaju se obdarenost životom i njegova ostvarenost u Ivanu Pavlu II. Iako se na prvi pogled čini kako je autor u drugome dijelu iz meditacije nad *Izvorom* i Riječi pomalo naglo prešao na slikovit izričaj, pozornije iščitavanje prvoga dijela nužno traži ovakav nastavak. Spoznaja u tek nekoliko riječi traži svoju sliku. U Sikstini²³ poezijom piše Michelangelovu²⁴ priču, 'plod viđenja'. Ponovno isticanje riječi poput *motrimo* i *raspoznajemo* traži određenu mističnost i uronjenost u otajstvo vjere u iščitavanju Postanka kroz Michelangelov nanos boja. No, nije dovoljno zastati samo na Početku svijeta. Pogled na Sikstinu prikazuje i Sud, završetak puta kojim svi prolazimo. Iako se čini pomalo neočekivanim ovaj brzi prijelaz na temu Suda, razumljiv je ako u *Rimskom triptihu* čitamo odgovore na pitanja o postojanju i traženju smisla čovjekovoga životnog puta. Sve što je stvoreno, vratit će se u krilo Stvoritelju, pročišćeno. Ovakvim se prijelazom ujedno naznačuje i istina o Jednome koji stoji na početku i svršetku svega, o Riječi kojom je sve stvarano, viđeno, motreno, spoznato — i bit će s njom i dovršeno.

u svim vremenskim razdobljima. Radi se o Sikstinskoj kapeli. Papa Julije II. nagovorio je Michelangela da oslika svod ove Kapele. U početku se Michelangelo požalio kako on nije slikar, već kipar, ali je ponudu prihvatio i pristao na pothvat ukrašavanja otprilike 520 kvadratnih metara površine svoda. Na ovome projektu gotovo sam radio je četiri godine. Svod Sikstinske kapele proglašen je najznačajnijim djelom u povijesti zapadne umjetnosti koje je ikada stvorio pojedinac, a njegovi suvremenici su tvorca ovoga djela prozvali »božanskim Michelangelom«. *Sikstinska kapela 1508-1512.*, [http://top.perfi.hr/seminari/michelangelo/MB3_4\(Sikstina\).html](http://top.perfi.hr/seminari/michelangelo/MB3_4(Sikstina).html)

²³ Drugi dio *Rimskoga triptiha* sastoji se od više dijelova: 1. Prvi Vidjelac, 2. Slika i prilika, 3. Prasakrament, Ispunjene — Apokalipsis, 4. Sud, Pogovor.

²⁴ Usp. Iv 1,1-4; Kol 1,15-17

Slika i prilika, drugim riječima *čovjek* u svom odnosu prema Bogu na početku i kraju stvaranja, ostaje Njegov trag u svijetu. I zbog toga Ivan Pavao II. govori o nevidljivosti Početka i Svršetka, ali ipak otkrivenosti u viđenju. No, zanimljivo je da u ovom gotovo mističnom zanosu autor prvi puta postavlja pitanje dobra i zla. Izravno ne odgovara na njega, već podsjeća kako je u Početku sve bilo dobro: »I vidje Bog da je dobro« (Post 1,10). Potom dolazi do vremena u kojem je živio ističući kako se povijest protivi ovoj tvrdnji iz stvaranja. No, bez obzira što u svijetu nije dobro sve što postoji, temeljna tvrdnja o slici i prilici na koju je čovjek stvoren, ostaje. I tu tvrdnju autor ponavlja:

»Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.«²⁵

Bez obzira koliko u moderno vrijeme grijeh može potamniti sliku Božju na koju je stvoren, čovjek u svojim temeljima ostaje Božji, po daru života koji je primio od svojeg Životvorca. Kako pokazuje povijest o ulasku grijeha u svijet, dvoje prvih ljudi nisu bili svjesni ljepote primljenoga dara. Zloporaba slobode dokinula je njihovu pogledu prvotnu viziju. Bilo im je, naime, darovano biti sudionicima »viđenja koje na njih prenese Stvoritelj.«²⁶ Zbog sudjelovanja u toj prvoj spoznaji i spoznatljivosti, nisu osjećali stida i nije im smetalo što su goli, potpuno otkriveni svome Stvoritelju. Tim darom bili su uronjeni u onoga za kojega Pavao kaže, a Ivan Pavao II. ponovno to naglašava: »U Njemu živimo, mićemo se i jesmo.«

Unatoč tome prvom grijehu, Bog je našao načina svoju nevidljivost učiniti vidljivom. Ivan Pavao II. u *Rimskom triptihu* tu vidljivost naziva *Prasakramentom*. Pojam u sebi sadrži vidljivost nevidljivoga i njegovom sadržaju savršeno odgovara slika Isusa Krista. U Njemu je ostvarena ta praviljivost Boga, a Njegova prisutnost nastavlja se u Crkvi. Ono što je za prve ljude bio dar viđenja, to je u svim vremenima milost sakramenata. Po njima Crkva, među ljudima, čini prisutnim Spasitelja, Riječ po kojoj je sve postalo, Riječ koju smo susreli u *Prvom viđenju*. Time Ivan Pavao II. aktualizira svoj mistični doživljaj s poslanjem Crkve nadilazeći vremenske okvire i ulazeći u bit eklezijalne stvarnosti.

Prasakrament izriče ne samo prisutnost Riječi, već i zajedništvo osoba, što *Rimskom triptihu* daje i određenu trojstvenu dimenziju. Jedna od karakteristika Presvetog Trojstva je uzajamno darivanje, prožimanje u ljubavi. Sliku te vlastitosti Stvoritelj je utkao i u čovjeka, na što podsjeća *Rimski triptih*:

²⁵ *Rimski triptih*, str. 22.

²⁶ *Isto*.

»Ostao im od Boga dani dar.

Uzeli su u sebe — prema ljudskoj mjeri — to uzajamno darivanje, koje je u Njemu.«²⁷

Na ovome mjestu Ivan Pavao II. ponovno podsjeća na grijeh prvih ljudi. Darivanje su primili kao milost, osjećali su zanos, živjeli svjesni toga dara, »premda možda čak nisu u stanju to imenovati.«²⁸ Stanje bez grijeha naziva čistim i opisuje darivanje kao predivno sjedinjenje iza čijeg se obzorja otkriva očinstvo i majčinstvo. Darivanje prvih ljudi ulazak je u tajnu izvora života koji se krije u njima, a sam čin znači prijelaz praga najveće odgovornosti.²⁹ Darivanje života odgovor je na tajnu postojanja, na pitanje o traženju smisla ljudskog života. Smisao se ostvaruje djelovanjem po slici Božjoj i sličnosti s Njim. On, kao Životvorac, tako nastavlja postojati po darivanju i ostvarenju uzvišene ljepote očinstva i majčinstva.

Ispunjenje — *Apokalipsis* tema je koju Ivan Pavao II. obrađuje nakon *Prasakramenta*, vidljivosti Nevidljivoga. Istim putem, kao i prema Početku, potrebno je proći kako bi se došlo do odgovora na pitanje o Svršetku. Kao što je sve izronilo iz Riječi po kojoj je stvoreno, tako će u Njoj biti i dovršeno. Michelangelo o ovome govori slikom Posljednjeg suda na kojem će biti izrečena završna riječ o životu svakog ljudskog bića. No, u svemu će ostati nešto zajedničko svim ljudima, činjenica s kojom smo se susreli u stvaranju svijeta: »Iz praha si postao i u prah ćeš se vratiti.«³⁰ *Rimski triptih* također ističe kako postoji jedan mali dio svakoga koji će nastaviti trajati i nakon smrti i Suda. To je besmrtna duša. Ivan Pavao II. naziva je onim »što je u meni neuništivo.«³¹ Duša i Stvoritelj susrest će se u trenucima Posljednjega suda, a zajednička tema bit će baština Adamova odgovora nakon prvoga grijeha: »Pobojah se jer sam gol, pa se sakrih« (Post 3,10). Zanimljivo je da *Rimski triptih* o grijehu govori slikovito. Predstavlja djelo koje nije opterećeno teškom kaznenom terminologijom, iako u svom drugom dijelu govori o zloporabi ljudske slobode. Ivan Pavao II. u tome ima istančan osjećaj za čovjeka i njegovu potrebu milosti, slike i riječi, a ne udaraca i prijjetnji. Na mističan način, kroz vizije, ljudsko biće stavlja u susret sa svojim Stvoriteljem podsjećajući na temeljne istine o darovanosti života kroz sličnost Životvorcu, na postojane vrijednosti koje ne dokidaju nikakve slabosti.

Pogovor drugome dijelu *Rimski triptih* povezuje sa stvarnim životom njegova autora, pape Ivana Pavla II. Inspiriran Michelangelovim skladom

²⁷ *Isto*, str. 24.

²⁸ *Isto*.

²⁹ *Usp. Isto*, str. 25.

³⁰ *Isto*, str. 26.

³¹ *Isto*.

boja i rječitih likova Početka i Svršetka, ovaj prizor odgovornost je za one koji se u određenom povijesnom trenutku uz njega sastaju. Kardinale koji u Sikstinskoj kapeli biraju novoga papu, Ivan Pavao II. naziva »zborom odgovornim za baštinu ključeva Kraljevstva.«³² I prisjeća se svoga izbora za Petrovog nasljednika, što ističe riječima »nezaboravne godine dviju konklava«³³, misleći na 1978. godinu kada je Kardinalski zbor u kolovozu za papu izabrao Ivana Pavla I, a u listopadu Ivana Pavla II. Na tome mjestu nastaviti će se izbori papa i nakon smrti Karola Wojtyła. »Tu na pragu Sikstine nalazi se i Crkva u odgovornom času izbora pape, zaogrnuta polikromijom — od Stvaranja do Otkupljenja — u ogoljelosti viđenja... Crkva koja treba postajati odraz polikromije do prozirnosti i prozornosti, proniknutosti i ogoljelosti; u kojoj pokazanost više nije pitanje ljudske spoznaje, nego prepoznavanja.«³⁴

Ivan Pavao II. ponavljanjem Pavlovih riječi iz propovijedi na Aeropagu (Dj 17,28), kao da zboru koji će se sastati i nakon njegove smrti želi poručiti da nikada ne smiju zaboraviti istinu o Početku i Svršetku svega koja se nalazi u Riječi. I tu riječ nikada ne smiju iznevjeriti. Uostalom, i Sveto pismo i Michelangelovo djelo pod kojim će se sastati dat će im opomenu — svakom je čovjeku određeno umrijeti, a potom slijedi Sud kao »posljednja prozirnost i svjetlost«³⁵, zrcalo u kojem se ogleda svaka savjest.

3. Brdo u Krajini Moriji³⁶

Treći dio *Rimskoga triptiha*, nakon prva dva o smislu postojanja i vidljivosti Života, o *Izvoru* i *Trajanju*, prelazi prag vjere u susretu s praocem vjere, Abrahamom. *Ur u zemlji kaldejskoj*, naslov je kratkoga uvoda u vrijeme Abramova života u kojem Ivan Pavao II. pokušava dohvatiti misli svakodnevce nomada. Svjestan da može samo pretpostaviti s kojim se pitanjima susretao, dolazi do središta njegova iskustva u odnosu s Bogom, a to je slušanje Glasa. Na početku Abramova putovanja stoji Glas. Nije li to isti onaj Glas koji je stvarao svijet svojom Riječi? Sveto pismo svjedoči nam da je Abram odlučio poći za tim glasom³⁷ i to je temelj našega promišljanja vjere, prihvatiti Riječ, slušati

³² *Isto*, str. 27.

³³ *Isto*, str. 28.

³⁴ Ivan ŠAŠKO, *Triptih u viđenju Pape na tri praga*, u: *Glas Koncila* (2004), br. 2, str. 11.

³⁵ *Rimski triptih*, str. 29.

³⁶ Treći dio *Rimskoga triptiha* sastoji se od više cjelina: 1. *Ur u zemlji kaldejskoj*, 2. *Tres vidit et unum adoravit* (Trojicu vidje, a jednog uzveliča), 3. *Razgovor oca sa sinom u krajini Moriji*, 4. *Bog Saveza*.

³⁷ »Abram se zaputi kako mu je Jahve rekao.« *Post* 12, 4.

Glas. Ivan Pavao II. o Abramovu prihvaćanju Jahvine poruke govori kroz dimenziju darovanosti, kroz očinstvo i majčinstvo.

I nije *Rimski triptih* toliko usmjeren na sadržaj govora Glasa koji nužno traži vjeru, već na način objave poruke Abramumu:

»Tko je Taj Bezimeni
koji se udostojao objaviti u Glasu?
Koji tako govoraše Abramumu
kao što govori Čovjek čovjeku?«³⁸

Njegova je bit izrečena u rečenici »Trojicu vidje, a jednog uzveliča«³⁹, Trojstvo u Jedinstvu kojeg Abram teološki nije bio svjestan, ali u Glasu Ga je prepoznao. Prepoznati u ovom kontekstu znači i prihvatiti, a prihvaćanje pak rađa plodom. Abrahamovo očinstvo i Sarino majčinstvo zbog toga je blagoslovljeno.

Ivan Pavao II. govor o Abrahamovoj vjeri posebno podcrtava spomenom drugih naroda (u Egiptu, Heli i Rimu) koji su štovali svoje stvorene bogove. U toj suprotnosti Abrahamova vjera biva veća, a Božja objava uzvišenija. Nije potrebno da čovjek sam sebi stvara bogove, jer Bog je sveprisutan i ulazi u čovjekovu povijest nadilazeći sve ljudske okvire i mogućnosti:

»Stupi u povijest čovjeka
i otkri mu Tajnu skrivenu
od postanka svijeta.«⁴⁰

Tu je tajnu o Postanku i od Postanka Ivan Pavao II. u ovome djelu otkrio kroz dar života, a potvrđuje je i Abrahamovim primjerom kada mu u daru novoga života dolazi sam Bog.

Razgovor oca sa sinom u krajini Moriji ne odlikuje se bogatstvom dijaloških izričaja, već suprotno — šutnjom. No, to je i odlika *Rimskoga triptiha* koji već u prvom dijelu šutnju nudi kao poželjno ozračje za spoznavanje uzvišenosti i Božje blizine. U ovome razgovoru više govore neizrečene misli u kojima se iščitava borba vjere i sumnje, Božji Glas i Božja Tišina. Prostor je to za jačanje u odluci slušanja i unatoč buci koju u mislima pobuđuje sumnja. I kada je Glas zašutio, Abrahamu je ostalo njegovo ime, »onaj koji povjerova protiv nade.«⁴¹ Tim ga je imenom Jahve odabrao za veliko djelo, i to je znak da ga neće ostaviti, čak i ako Glas

³⁸ *Rimski triptih*, str. 34.

³⁹ *Isto*.

⁴⁰ *Isto*, str. 36.

⁴¹ *Isto*, str. 37.

utihne. U trenucima Abrahamove muke na brdu u krajini Moriji, *Rimski triptih* ukazuje na povezanost s Novim zavjetom i porukom Isusa Krista:

»O Abrahamo, koji stupaš na brdo u krajini Moriji,
ima takva granica očinstva, takav prag koji ti nećeš prekoračiti.
Drugi će Otac tu primiti žrtvu svoga Sina.«⁴²

Bog Saveza kroz Abrahama je otkrio tajnu o Riječi kojom je sve stvoreno, tajnu stariju i od samoga svijeta. Prihvatajući Glas, ispunio je uvjete za sklapanje Saveza s Bogom. Tom Savezu na kraju *Rimskoga triptiha* vodi nas i Ivan Pavao II. želeći ukazati na veličinu žrtve koju je za nas, po svome Sinu, učinio Otac nebeski. Abraham je osjetio samo predvorje te žrtve, a Otac i Sin u nju su uronili u ljubavi prema čovjeku. Iz te žrtve izronit će čovjek koji na dar dobiva život vječni ako u Njega uzvjeruje.

U posljednim redcima stoji poziv na susret s Abrahamovom vjerom i imenom koje je znak Saveza s Bogom. Mjesto toga Saveza vrijedi upamtiti, kao i njegovu poruku, jer, vratimo li se na poruku drugoga dijela *Rimskoga triptiha* o Svršetku svijeta, to će mjesto očekivati svoj dan, svoj Svršetak nakon kojega ostaje Vječnost u Riječi po kojoj je sve postalo, u kojoj bijaše Život i Život bijaše svjetlo ljudima (usp. Iv 1,3-4).

Zaključak

Rimski triptih, nastao kao meditativno i molitveno hodočašće do *Izvora* o postojanju, stvaranju, spasenju i vjeri, u svoja tri dijela kroz riječ koju sam autor naziva *otajstvom samoga Boga*, upućuje na odgovore što ih traže neizmjerena prostranstva ljudskoga života. U njima se isprepliću traženja i lutanja, govor i šutnja, vjera i sumnja. Unatoč ovoj podijeljenosti koja je nastala kao plod zlorabe slobode već kod prvih ljudi, čovjek neprestano ostaje u odnosu prema svome Stvoritelju. Put do Njega i istine o stvaranju ide uzvodno, na mističan način, kako pokazuje *Rimski triptih*. Ivan Pavao II. ovim je djelom donio poetski sažetak naše vjere utemeljen na: Svetom pismu, dogmatskoj osnovi o Utjelovljenju Riječi, teološko-antropološkoj istini o čovjeku kao slici Božjoj, eshatološkom govoru o Posljednjem sudu, te na filozofskim polazištima o čovjeku kao biću divljenja i čuđenja.

U sva tri dijela *Rimskoga triptiha*, kao pozadina u kojoj do izražaja dolaze odabrane teme, pojavljuje se šutnja, tišina. Autor je nudi kao poželjno ozračje za spoznavanje uzvišenost i Božje blizine. Takav stav izrastao je iz duše Karola Wojtyła kao pjesnika i zaljubljenika u prirodu,

⁴² Isto.

što je pokazivao i kao Petrov nasljednik, osobito u trenucima odmora u planinama. No, nije ostao samo na poeziji kojom je njegov život bio ispisan od rane mladosti. I ovo djelo pokazuje kako je izvrsno znao spojiti filozofiju i teologiju, poeziju i život, ne uskraćujući nijednoj njenu ljepotu. Sve je uronjeno u postojanje koje se kroz dijelove *Rimskoga triptiha* spoznaje kao dar. Dar Života u stvorenjima se ostvaruje kroz životvornost, a Ivan Pavao II., razmišljajući nad prizorom Postanka u Sikstini, ovdje kao primjer navodi uzajamno darivanje prvih ljudi te pokazuje svu ljepotu te čovjekove moći prenošenja života po čemu je slika i sličnost svoga Stvoritelja. Život stoji na početku svega, njegovo trajanje opisano je kroz meditaciju nad Knjigom Postanka, a vrhunac postiže u vjeri koju Bog ponovno nagrađuje navrijednijim što čovjeku može dati — životom, kako nam to prikazuje primjer Abrahama i Jahvinog obećanja.

Stoga, uz već postojeći hermeneutski ključ o divljenju i čuđenju, kao i onaj o pragovima koje nam je prijeći da bismo razumjeli *Rimski triptih*, opravdano je govoriti i o daru i darovanosti iza koje stoji Život i životvornost kao mogućem pristupu za poetsku teologiju Ivana Pavla II. A ovo djelo s pravom možemo nazvati njegovim doprinosom na području teološke antropologije.

Tanja Popec